

ERFGOED BRUSSEL

Speciaal nummer
Open Monumentendagen
September 2018 | Nr028

Dossier **HET ERFGOED, DAT ZIJN WIJ!**

DOSSIER

EEN ERFGOEDBELEID TEN DIENSTE VAN IEDEREEN

DE SENSIBILISERINGS-
ACTIES VAN
DE DIRECTIE
MONUMENTEN EN
LANDSCHAPPEN

YVES HANOSSET

KUNSTHISTORICUS, PEDAGOOG EN
COÖRDINATOR VAN DE VZW *PATRIMOINE
À ROULETTES*

MET DE MEDEWERKING VAN
MICHEL DECHAMPS
PSYCHOLOOG, PEDAGOOG

Ontdekking van Huis Autrique door de scholieren uit de wijk.
Vier dagen gewijd aan de ontdekking van de art nouveau (2017 © Patrimoine à Roulettes).

IN DIT ARTIKEL BELICHTEN DE AUTEURS DE SENSIBILISERINGSACTIES VAN DE DIRECTIE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN EN HUN EVOLUTIE. De geleidelijke veranderingen die de sensibilisering in de loop der jaren onderging via de Open Monumentendagen en andere activiteiten, tonen de groeiende diversificatie aan van het aanbod en van de werkwijze, een diversificatie die de weg opende naar een steeds grotere toegankelijkheid van het erfgoed voor een steeds breder publiek. Van een zaak voor ingewijden stapte men over naar een benadering die ook mikt op gezinnen, jongeren en scholen. De auteurs behandelen ook de input van vernieuwende benaderingen op het gebied van de erfgoedpedagogie, en tot slot bespreken ze de uitdagingen die deze evolutie met zich meebrengt.

Erfgoed... saai, ontoegankelijk, voer voor specialisten? Je hoeft er maar een blik op te werpen, er de geur van op te snuiven of de herinneringen die het oproept te ontdekken om te beseffen dat erfgoed eigenlijk heel vertrouwd, bereikbaar en prettig is. Animaties, didactische instrumenten, pedagogische workshops, evenementen, tentoonstellingen, opleidingen en een doelgericht publicatiebeleid stelden de Directie Monumenten en Landschappen – nu opgenomen in de gewestelijke overheidsdienst Brussel Stedenbouw en Erfgoed (BSE) – in staat haar visie op educatie door, voor en met het Brusselse gewestelijke erfgoed uit te bouwen.

EEN DYNAMISCHE EVOLUTIE, EEN WAAIER AAN ACTIES

De sensibiliseringsacties weerspiegelen de tijdsgeest, creëren partnerschappen en willen zoveel mogelijk mensen bereiken. Dertig Open Monumentendagen (van 1989 tot 2018), talloze publicaties, een documentatiecentrum, de Monumentenmaandagen, steun

aan verenigingen, financiering van tentoonstellingen, het project Erfgoedklassen & Burgerschap... deze schare aan sensibiliseringsacties in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zal menige erfgoeddienst uit de landen van de Raad van Europa die eveneens Open Monumentendagen organiseren, doen watertanden. De opeenvolgende Brusselse regeringen steunden de publiekswerking voluit door het aantal sensibiliseringskanalen uit te breiden, om een zo breed mogelijk publiek te bereiken. Van jong tot oud, van leek tot deskundige, van erfgoedfanaat tot dagjesmens... iedereen vindt zijn gading in het erfgoedaanbod.

In de loop der jaren is de betrokkenheid van zowel 'producenten' als 'consumenten' van activiteiten steevast toegenomen. Dit jaar werd een nieuwe stap gezet met de projectoproep voor burgers 'Het erfgoed, dat zijn wij!'. Erfgoed is daarbij niet langer een kwestie van kennis alleen, maar ook een instrument om zichzelf en de anderen te ontdekken, een echt communicatiemiddel tussen burgers die voorstellen doen aan andere bur-

gers, die hierop inspelen. Zintuiglijke, ludieke, toegankelijke, ontspannende en cognitieve benaderingen gaan hand in hand om mensen van verschillende leeftijden en met verschillende achtergronden en interesses te bereiken.

Aanvankelijk was het erfgoedonderzoek voorbehouden voor specialisten, vorsers, gepassioneerde liefhebbers. Historici, in de brede betekenis (kunsthistorici, archeologen, leerkrachten, maar ook amateurs, enthousiastelingen en nieuwsgierigen...), zijn voortdurend op zoek naar kennis, die ze terugvinden in gedrukte of digitale publicaties en in het Documentatiecentrum. Gespecialiseerde of vulgariserende documenten, echter altijd wetenschappelijk verantwoord, geven een inkijk in het Brusselse erfgoed. Van meet af aan leverden de openbare diensten inspanningen om deze bronnen aan te leveren, en ook vandaag blijft dit een prioriteit.

Mettertijd ging ook een veel breder publiek zich voor erfgoed interesseren, dankzij de uitbouw van pedagogische erfgoedprojecten. De evolutie

Afb.1a en 1b

Leren via het erfgoed. Ontdekking van het erfgoed in Elsene: vormen en materialen, doorheen de blik van de andere en met eigen handen. De verkenning van de wijk wordt een gemeenschappelijk avontuur dat banden schept (2004 © Patrimoine à Roulettes).

van de Open Monumentendagen in Brussel getuigt hiervan. In een eerste fase werden vooral plaatsen waar het publiek vroeger niet binnen mocht opgesteld en individueel of onder toezicht van specialisten bezocht. Die ontsluiting vergde ook aanpassingen om de toegankelijkheid te verzekeren voor mensen met een beperking, gezinnen en kinderen. Geleidelijk aan werd ook animatie voorzien om deze (on)bekende plaatsen op een andere manier te leren kennen, zoals ontdekkings-tochten, spelletjes of wandelingen die een steeds ruimer publiek warm konden maken voor zowel specifieke als algemene thema's. Het thema van 2017, 'Natuur in de stad', bood in dat opzicht een uitgelezen kans. Het thema 'Het erfgoed, dat zijn wij!', dat 2018 kleurt, is opnieuw een stap vooruit: door een beroep te doen op zeer uiteenlopende projectleiders zal de campagne wellicht een nóg diverser publiek bereiken.

Ook de andere initiatieven van Brussel Stedenbouw en Erfgoed (BSE) getuigen van dit streven naar openheid, met name de scholenwerking van het project Erfgoedklassen & Burgerschap¹ en van de Monumentenmaandagen. Hoewel openheid en flexibiliteit de

rode draad vormen in deze evolutie, blijft ook de meer gespecialiseerde benadering van het erfgoed bestaan. Zo gaat de ontsluiting voor een breder publiek niet ten koste van de participatie van experts, ingewijden en dilettanten. Er vonden bijvoorbeeld colloquia en studiedagen plaats over maatschappelijke uitdagingen die verder reiken dan het erfgoed alleen, zoals 'Cultusgebouwen en herbestemming' (2013) en 'De bestaande Brusselse gebouwen en hun toekomst op energetisch vlak' (2014).

.....
ERFGOEDEDUCATIE, DOOR EN VOOR HET ERFGOED

Welke bijdrage heeft deze verruiming geleverd? Voor welke uitdagingen plaatst ze ons? Deze twee vragen geven richting aan onze benadering van het erfgoed, en dat niet alleen in Brussel, maar ook elders in Europa. Hoewel het om algemene uitdagingen gaat, vertrekken ze vaak vanuit de jeugd².

Het erfgoed, in de ruimste betekenis van het woord, vormt een uitdaging op zich, "want het is het materiële spoor van een geschiedenis en het verankert het geheugen. In

*dat opzicht kan het zowel het beste als het slechtste in zich dragen. Als het erfgoed op de toekomst en op het universele is gericht, wordt het synoniem voor humanisme, democratie en solidariteit. Als het zich op het verleden terugplooit en het particularisme verheerlijkt, leidt het tot uitsluiting. In een tijd van maatschappelijke en ideologische crisis moeten we waakzaam blijven. We dragen een verantwoordelijkheid jegens de jonge generaties. [...] Culturele uitsluiting en onwetendheid ontnemen de mens zijn vermogen tot kiezen, zijn vrijheid en de mogelijkheid zijn burgerschap uit te oefenen. Dit leidt tot revolutie, geweld en racisme. Maar het erfgoed kan worden aangewend om uitsluiting en onverdraagzaamheid te bestrijden."*³

Het erfgoed biedt ons de kans om elkaar te ontmoeten en ons te informeren. Het is niet langer alleen een onderzoeksonderwerp, het is uitgegroeid tot een communicatiemiddel. De erfgoedpedagogie zet mensen ertoe aan een standpunt in te nemen en als vrije en goed geïnformeerde burgers mee te werken aan een constructieve en coherente aanpak. Zo kan iedereen – intellectuelen en arbeiders, mensen zonder en met een beperking, volwassenen en kin-

Afb.2

Met het lichaam en de ogen, via klanken en spelenderwijs. De esplanade van het Jubelpark op een originele manier verkend tijdens de Open Monumentendagen van 2013 (© Patrimoine à Roulettes).

deren, creatievelingen en pragmatici, ingewijden en buitenstaanders – zich het erfgoed toe eigenen en het op eigen wijze interpreteren. Door milieu en erfgoed, natuur en materialen, levenskader en bouwkunde met elkaar in verband te brengen, maakt de erfgoedpedagogie het mogelijk ons te positioneren in onze leefomgeving en onze plaats in de stad op te eisen. De erfgoedpedagogie bevordert verdraagzaamheid, burgerzin en maatschappelijke integratie.

In het onderwijs en de Erfgoedklassen volgt de erfgoedpedagogie een logica die het kind en de jongere globaal benadert, die hen wil helpen zich te ontplooiën, hun eigen weg te vinden. Hun persoonlijke ontwikkeling kan immers niet bevorderd worden door zich enkel toe te spitsen op kennis of op intellectuele vaardigheden zoals lezen en rekenen...

Via de erfgoedpedagogie kunnen leerkrachten de cognitieve, affectieve, zintuiglijke en deugddoende aspecten van het leerproces harmonieus met elkaar verenigen.

De activiteiten binnen de erfgoedpedagogie:

- stimuleren een zintuiglijke benadering van het erfgoed: leren kijken, luisteren, betasten, ...;
- wekken vragen en nieuwsgierigheid op;
- ontwikkelen de comparatieve methode en de kritische geest;
- bevorderen de uitdrukking en overdracht van gevoelens en kennis;
- stimuleren het vermogen om sociale verworvenheden via creatie over te dragen;
- dragen bij tot de zin voor culturele verscheidenheid, tot verdraagzaamheid en wederzijds respect;
- wakkeren de interesse aan voor communicatiemiddelen en nieuwe media.

De start in 2006 van het project Erfgoedklassen & Burgerschap kwam volledig aan bovenvermelde uitdagingen tegemoet. De sensibilisering voor erfgoed buiten de schoolcontext berust op dezelfde grondslagen.

DE ZINTUIGLIJKE BENADERING, HET FUNDAMENT

We ontdekken de ons omringende wereld in de eerste plaats via onze vijf zintuigen. In navolging van Aristoteles stelde Thomas van Aquino⁴ dat elke kennis eerst en vooral zintuiglijk is (met andere woorden, dat ze eerst door de vijf zintuigen wordt opgebouwd), voordat ze verstandelijk wordt. Vermits de mens op die manier zijn kennis verwerft kan hij de materiele wereld op een individuele en hoogstpersoonlijke manier beleven. Gezien het belang van de zintuiglijke benadering is het aangegeven hier opnieuw meer aandacht aan te schenken. Het gaat immers om een benadering die lichaam en geest verbindt. Er bestaat geen idee, geen verbeelding, geen creativiteit die uitsluitend uit het hoofd, uit de geest afkomstig is.

Op gelijkaardige wijze is het onmogelijk om zich enkel en alleen vanuit het zintuiglijke te verheffen en te scheppen. Vertrekkend vanuit de ideeën van Aristoteles of van Thomas van Aquino, kan men een zintuiglijke benadering van de kunst ontwikkelen die een wereld van mogelijkheden opent voor kinderen (en volwassenen) om zich uit te drukken. Hun zintuiglijke beleving tijdens een activiteit of workshop stimuleert vervolgens hun zelfvertrouwen en het geloof in de eigen waarneming en intuïtie tijdens een artistieke ontdekking. Deze positieve manier waarop men de wereld waarneemt en begrijpt, versterkt de identiteit van de persoon en geeft hem/haar zin om verder te gaan en zich de realiteit toe te eigenen, in dit geval via een creatief proces (afb. 1a en 1b en afb.2).

Afb.3

Kijken, tekenen en delen via een bijzondere fotoworkshop tijdens de Open Monumentendagen van 2016. Creativiteit met het oog op een onbevooroordeelde benadering van het erfgoed (© Patrimoine à Roulettes).

.....

DE CREATIEVE BENADERING, EEN MIDDEL

Het erfgoed en onze kennis ervan zijn geen doel op zich, het zijn middelen om te communiceren, om zichzelf en de anderen te ontdekken. Kunstenaars, animatoren of eenieder die met een publiek werkt, kunnen die middelen op eigen wijze aanwenden om hun publiek met de taal van de kunst vertrouwd te maken.

Het doel van de acties voor erfgoed-sensibilisering is niet de artistieke of culturele praktijk op zich, maar wel de persoon: hem/haar in staat stellen te groeien, hem/haar begeleiden, hoe kortstondig ook, in zijn/haar ontwikkeling en in de manier waarop hij/zij de wereld benadert. De relatie tussen de groep, de persoonlijkheden, de cultuurbeoefening en de volwassene komt centraal te staan en zet ons aan het nadenken over de drie vragen die elke persoon op aarde

zich vanaf zijn vroegste jeugd stelt: 'Wie ben ik, waar kom ik vandaan, waar ga ik naartoe?' Het komt er niet zozeer op aan de antwoorden te vinden dan wel om de eigen weg uit te stippelen, op zoek naar antwoorden op die vragen. Het antwoord dat het erfgoed op deze drie universele vragen geeft, is identiteitsgebonden en verschilt van de ene cultuur of periode tot de andere. Maar het verschaft hoe dan ook een ongekende rijkdom aan iedereen die bereid is zich open te stellen voor de wereld en een persoonlijke betekenis aan zijn bestaan wil geven (afb. 3 en afb.4).

.....

DE GENIUS LOCI: EEN DOELTREFFEND INSTRUMENT

Elk wezen is gevoelig voor de ruimte waarin het leeft. De ruimte beïnvloedt relaties en het intieme kader. De plaats waar een activiteit plaatsvindt, ontsnapt niet aan die regel. Ze kan

Afb.4

De *Urban Sketchers* aan het werk langs tramlijn 92 tijdens de Open Monumentendagen van 2014. Tekenen *in situ* op z'n best (© Patrimoine à Roulettes).

Afb.5

Schimmenspel verwelkomt de bezoekers en zet de *genius loci* kracht bij. Project "Maison Autrique à voir et à manger" (2012 © Patrimoine à Roulettes).

Afb.6a

Wanneer art nouveau het toneel wordt van een creatieve voorstelling. Hier op de overdekte speelplaats van gemeenteschool nr. 1 in Schaarbeek. Reuzemarionet gemaakt voor het festival *Citizenlight* (2018 © Patrimoine à Roulettes).

Afb.6b

Creative interventie op de vensters van de gevel van gemeenteschool nr. 1 van Schaarbeek. Grafische variaties geïnspireerd door het curvilineaire van de sgraffiti van Privat Livemont die in de school aanwezig zijn. Festival *Citizenlight* (2018 © Patrimoine à Roulettes).

Afb.7

Installatie/signalisatie van het festival SchaarbeeKWA, het festival van het samen-doen, in het gemeentehuis van Schaarbeek (2018 © Patrimoine à Roulettes).

Afb.8

Brussel Pop UP. De stedenbouwkundige ontwikkeling van het Brusselse Gewest toegelicht aan de hand van een koffer met reuzespeelgoed waarmee kinderen de rijkdom van het gewestelijke erfgoed op een ludieke manier kunnen ontdekken (2015 © Patrimoine à Roulettes).

zelfs een volwaardige speler worden in de manier waarop met het publiek wordt omgegaan. Ruimten kunnen mensen er rechtstreeks toe aanzetten te dansen, zich te verstoppen, te zitten, te liggen, te lopen, te dromen, te zeuren, te fluisteren, te lachen, lawaai te maken, grote of kleine doeken te schilderen (afb.5 tot afb.7).

HET ERFGOED, VOOR ELKE BURGER

Elke burger zal het erfgoed en zijn waarden met plezier ontdekken zolang dit gebeurt in omstandigheden waarin hij zich thuis voelt. Sommigen hebben behoefte aan een intellectuele benadering en eigenen zich het erfgoed toe via boeken of lezingen. Anderen willen zien, betasten, ruiken om tot de essentie van het erfgoed door te dringen. Nog anderen willen het leren kennen via spelletjes, animaties of artistieke creatie. Allemaal kunnen ze op hun eigen manier met ons gemeenschappelijke erfgoed in aanraking komen en zo hun mens-

zijn en burgerzin verrijken. Deze waaier aan benaderingen gaf de erfgoedactiviteiten die in verscheidene Europese regio's werden uitgebouwd vorm. En Brussel nam op dat gebied zeker het voortouw.

Vertaald uit het Frans

NOTEN

1. GYBELS, E., 'Erfgoedklassen & burgerschap. Jongeren sensibiliseren voor het erfgoed in Brussel', *Erfgoed Brussel*, 17, december 2015, pp. 112-121.
2. Zie hieromtrent het project 'Aquaduct' (<http://www.the-aquaduct.eu/>) met het bijbehorende online handboek: VAN LAKERVELD, J. en GUSSEN, I., *Competentiegericht onderwijs in een erfgoedcontext*, Bilzen, 2011.
3. MUNOZ, M.-C., *Conclusions et recommandations du Séminaire International de Bruxelles (28-30 août 1995): Le patrimoine culturel et sa pédagogie: un facteur de tolérance, de civisme et d'intégration sociale*, Raad van Europa, november 1995, p. 4 en 6. (citaat vertaald uit het Frans)
4. Thomas van Aquino, *Summa theologiae*.

A heritage policy that serves everyone

Awareness-raising campaigns by the Monuments and Sites Directorate

Heritage: stuffy, daunting, the exclusive province of specialists? By supporting the creation of activities and learning tools, by developing educational programmes, holding events, organising exhibitions, establishing training courses and implementing a publications policy, the Monuments and Sites Directorate has developed its vision of education through and for the regional heritage of Brussels. This article offers the reader an opportunity to discover how it came about and how it is continuing to develop.

Gradual changes, put in place over the years, have led to a diversification of activities and their operating methods, allowing heritage to be appropriated by an ever-wider public. Heritage has been transformed from something of a members-only club into a world of programmes and activities that attract families, young people and schools alike. Every citizen will enjoy experiencing their heritage and its values, provided that they are offered opportunities of discovery that dovetail with their particular interests. The heritage initiatives implemented in several European regions have developed from this perspective of multiple programmes, and Brussels is certainly a pioneer in this area.

COLOFON

REDACTIECOMITÉ

Stéphane Demeter, Paula Dumont,
Murielle Lesecque, Griet Meyfroots,
Cecilia Paredes en Brigitte Vander
Bruggen

EINDREDACTIE NEDERLANDS

Paula Dumont en Griet Meyfroots

EINDREDACTIE FRANS

Stéphane Demeter

REDACTIESECRETARIAAT

Murielle Lesecque

COORDINATIE ICONOGRAFIE

Cecilia Paredes

COORDINATIE DOSSIER

Stéphane Demeter

AUTEURS/ REDACTIONELE MEDEWERKING

Aurélie Autenne, Kristiaan Borret,
Bruno Campanella, Michel Dechamps,
Ann Degraeve, Stéphane Demeter,
Paula Dumont, Ludo Gobin,
Yves Hanosset, Claudine Houbart,
Pascale Ingelaere, Serge Joris,
Catherine Leclercq, Isabelle Leroy,
Marc Meganck, Cecilia Paredes,
Véronique Van Bunnan,
Hans Vandecandelaere, Brigitte Vander
Bruggen, Manja Vanhaelen, het team
van *visit.brussels*, Thierry Wauters

VERTALING

Gitracom, Eric Tack,
Ubiquis Belgium NV/SA

NALEZING

Augusta Dörr, Koenraad
Raeymaekers, Harry Lelièvre,
Wim Kenis, Tom Verhofstadt
en de leden van het redactiecomité

VORMGEVING

Polygraph'

ONTWERPER MAQUETTE

The Crew communication nv

DRUK

IPM printing

VERSPREIDING EN ABONNEMENTENBEHEER

Cindy De Brandt,
Brigitte Vander Bruggen
bpeb@gob.brussels

BEDANKINGEN

Manon Boetman, Sophie Bouchard,
Philippe Charlier, Alfred de Ville de Goyet,
Jacques de Selliers, Farba Diop,
Marie-Laure Lectef

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Bety Waknine, directrice-generaal
van Brussel Stedenbouw en Erfgoed/
Gewestelijke Overheidsdienst
Brussel, CCN – Vooruitgangstraat
80, 1035 Brussel.

De artikelen zijn gepubliceerd
onder de verantwoordelijkheid
van de auteurs. Alle rechten voor
het reproduceren, vertalen of
herwerken zijn voorbehouden.

CONTACT

Directie Monumenten en
Landschappen – Cel Sensibilisatie
CCN – Vooruitgangstraat 80, 1035 Brussel
<http://www.erfgoed.brussels>
broh.monumenten@gob.brussels

HERKOMST VAN DE FOTO'S

Mochten er ondanks onze inspanningen
om alle reproductierechten te betalen
toch nog gerechtigden zijn die niet
gecontacteerd werden, dan worden zij
verzocht zich kenbaar te maken bij de
Directie Monumenten en Landschappen
van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

LIJST MET AFKORTINGEN

ACW – Association Campanaire Wallonne
ADSB – Archief van het Departement
Stedenbouw van de Stad Brussel
ARML – KULeuven, Centrale Bibliotheek,
Universiteitsarchief, Fonds R.M. Lemaire
BUP/BSE - Bruxelles Urbanisme et
Patrimoine / Brussel Stedenbouw en Erfgoed
CIBG – Centrum voor Informatica
voor het Brussels Gewest
IAF – Association internationale
de Fauconnerie
KIK-IRPA – Koninklijk Instituut voor
het Kunstpatrimonium / Institut
royal du Patrimoine artistique
SAB – Stadsarchief Brussel
SPRB/GOB - Service public régional
de Bruxelles / Gewestelijke
Overheidsdienst Brussel

ISSN

2034-5771

WETTELIJK DEPOT

D/2018/6860/032

Cette revue paraît également
en Français sous le titre
Bruxelles Patrimoines.

Erfgoed Brussel Reeds verschenen

001 - November 2011
Terug naar school

002 - Juni 2012
De Hallepoort

003-004 - September 2012
De kunst van het bouwen

005 - December 2012
Hôtel Dewez

Extra nummer 2013
Het erfgoed schrijft onze geschiedenis

006-007 - September 2013
Brussel, m'as-tu vu ?

008 - November 2013
Industriële architectuur

009 - December 2013
Parken en tuinen

010 - April 2014
Jean-Baptiste Dewin

011-012 - September 2014
Geschiedenis en herinnering

013 - December 2014
Cultusgebouwen

014 - April 2015
Zoniënwoud

015-016 - September 2015
Ateliers, fabrieken en kantoren

017 - December 2015
Stadsarcheologie

018 - April 2016
De Gemeentehuizen

019-020 - September 2016
Stijlen gerecycleerd

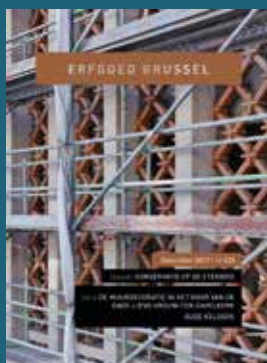
021 - December 2016
Victor Besme

022 - April 2017
Art nouveau

Laatste nummers

023-024 - September 2017
Natuur in de stad

025 - December 2017
Conservatie op de steigers

026-027 - April 2018
Kunstenaarsateliers

2018
EUROPEAN YEAR
OF CULTURAL
HERITAGE
#EuropeForCulture

urban
.brussels

URBAIN BRUXELLES URBANISME ET PATRIMOINE
STAD BRUSSEL STEDENBOUW EN ERFGOED

10 €

ISBN 978-2-87584-167-4